

ZILAH TIBOR:

A SZOVJET-JUGOSZLÁV KONFLIKTUS BALKÁNI ELŐZMÉNYEI

Dolgozatom a tervezett balkáni föderációval, a jugoszláv-bolgár és a jugoszláv-szovjet viszonyról foglalkozik, annak mélyebb okait és mozgásterét kutatja. A téma a nemzetközi szakirodalomban, a magyarországihoz hasonlóan, alig feldolgozott, mivel a kutatható anyagok köre rendkívül szűk. Levéltári anyagok híján így kénytelen a kutató a jugoszláv, a bolgár és más történetírók adatait felhasználni, miként fontos forrásul szolgáltak az adott időszakban megjelent különböző forráskiadványok, sajtótermékek, valamint a korra vonatkozó visszaemlékezések is.

Bár kevés feldolgozója akadt mindeddig a balkáni föderáció kérdésének, hatásának a jugoszláv–szovjet, jugoszláv–bolgár, jugoszláv–albán viszonyra – később a jugoszláv vezetők más irányú kapcsolataira is – értelmezése mégis igen sokszínű. A jugoszláv történetírás eddig megjelent művei (benne V. *Dedijer*nek, a *Titó*hoz közel álló történészeknek a könyvei) úgy prezentálják a kérdéskört, miszerint a Szovjetunió már régóta készült a Jugoszláviával történő leszámolásra, s erre az ürügyet a balkáni föderáció elutasítása jelentette, mivel a balkáni föderáció célja Jugoszlávia függetlenségének megtörése, a sztálinistább Bulgáriával történő összeházasítás volt, s így akarta Sztálin az önálló fejlődés elvét valló *Titót* és társait a szovjet modell elfogadására kényszeríteni. Ez az elképzelés sok valós elemet tartalmaz, ennek ellenére túlságosan is egyoldalú.

A bolgár történetírás óvatosabban fogalmaz, s máshová helyezi a hangsúlyokat. A bolgár vélemények a föderációs álláspontot védelmezve, annak meghíúsulását illetően a jugoszláv felelősséget hangoztatva, nem veszik figyelembe a föderációs elképzelések megvalósulásának tényleges nehézségeit, Macedóniával kapcsolatos csalódásait hangsúlyozzák.

A szovjet történetírás a legutóbbi időig hallgatott a föderációról, és a jugoszláv–szovjet viszony megromlásával kapcsolatban is csak a legutolsó időben jelentek meg új felfogásban írt művek, cikkek, amelyek Sztálin felelősségét emelik ki az eseményekben.

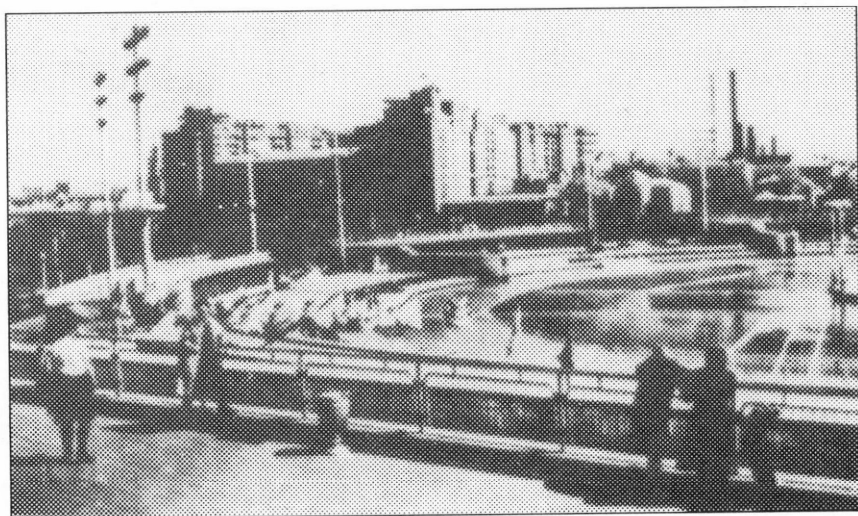
Írásom e kérdés(ek)re nem kíván végleges választ adni. Néhány problémát vet fel csupán, s válaszokat keres azokra, mely válaszok valószínűleg újabb kérdéseket vetnek fel. Ennek megfelelően írásomban megpróbálom az eseményeket összefoglalni, a balkáni föderációs terveket megvizsgálni és azokat az európai politikai viszonyokba és a szovjet–jugoszláv kapcsolatok tágabb kereteibe illeszteni.

II.

Kötetünk képeinek jegyzéke és a képekről szóló tanulmány a 213–217. oldalon található

III.

Kötetünk képeinek jegyzéke és a képekről szóló tanulmány a 213–217. oldalon található

I. A balkáni országok jövőjének kérdése a II. világháború után és a föderációs elképzelések

Bulgária és Jugoszlávia viszonylatában a közös szláv eredet és testvériség hangsúlyozásának a XIX. századra visszanyúló előzményei vannak. Minthogy a délszláv föderáció eszméjének kialakítása ezen népek szociáldemokratáihoz kapcsolható, így a gondolat nem volt idegen a baloldal körében. A II. világháború után a két állam azonos politikai-társadalmi berendezkedése, a népi demokrácia gyors és erőteljes kiépítése még valószínűbbé tette a két, amúgy is sokban hasonlatos, szláv többségű ország egyesülésének esélyét. Ekkor ugyanis mindkét országban a baloldali tradíciókon nevelkedett kommunisták kezébe került a hatalom. A föderáció aktualitását még csak növelte a térség egyik legélesebb nemzetiségi problémájának, a macedón kérdésnek a jelenléte. Az elképzelések szerint a kommunista vezetésű országok föderációja – felfegyverezve a lenini nemzetiségi politika téziseivel – elérhető közelségbe hozhatta volna ennek a súlyos, a két ország történetében állandó konfliktusforrást jelentő kérdéskörnek a megoldását. A kommunista vezetők lelkesedését azonban hamar lehűtötte a külpolitikai realitásokkal és a múlt rendszerek örökségével terhes diplomácia, s idővel kiderült, hogy a föderáció nem lehet kizárólag a két ország közös ügye. A térség jövőjét ugyanis meghatározó erejű geopolitikai érdekek befolyásolták.

Az általános és Németország elleni katonai együttműködésről kötött craiovai jugoszláv–bolgár egyezmény (1944. október 5.) után a következő jelentősebb eseményt a két ország kapcsolatában *Edvard Kardelj* 1944. december 22–24-i szófiai tárgyalásai jelentették, ahol a föderáció vagy konföderáció megvalósításának lehetőségeit vizsgálták meg a felek. A tervek szerint a két ország föderációban vagy konföderációban történő egyesítéséről szóló szerződést 1945-ig alá kellett volna írni. Erre azonban nem került sor, mivel a jugoszláv és bolgár megbízottak nem találtak olyan megoldást, amely mindkét félnek megfelelt volna. Habár a két kormány előzetesen elutasította a nagyszerb illetve a nagybolgár sovinizmust, a tárgyalásokat a különböző történeti és más érvek összecsapása – *Bibó Istvánt* idézve –, területi és államszervezési viták „nyomorúsága” jellemezte. A két küldöttség összesen 8 tervezetet vizsgált meg. Már az előkészítő tárgyalások során is voltak nézetkülönbségek, amennyiben a bolgárok egy „védelmi szövetséget”, illetve egy „kölcsonös segélynyújtási paktumot” szorgalmaztak, míg a *Kardelj*-vezette jugoszlávok az egyesülés felé első lépést jelentő szorosabb szövetséget javasoltak. Végül a jugoszláv elképzelés került előtérbe, annak rögzítésével, hogy a kölcsonös segélynyújtási paktum legfeljebb csak a kiindulópont lehet.

Az 1945 januárjában folytatott tárgyalásokon már az első tervezetek is nagy szemléletbeli különbségeket mutattak. A jugoszláv tervezet 1. és 3. cikkelye a következőképp szólt:

„1. A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia és Bulgária egységes szövetségi államban egyesül, amely ez idő szerint hét szövetségi részből fog állni, és pedig: Bulgáriából, Szerbiából, Horvátországból, Szlovéniából, Macedóniából, Crna Gorából, Bosznia–Hercegovinából –, amelyeknek közös népképviselőtük és közös szövetségi kormányuk lesz, és amelyek egységes vámterületet alkotnak.

3. Közös bolgár–jugoszláv bizottság alakul Belgrád székhellyel „Délszláv Egyesülési Bizottság” néven, azzal a feladattal, hogy kidolgozza a közös szövetségi állam alkotmánytervezetét. E bizottság tagjai Bulgária és a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia hat szövetségi részének képviselői lesznek, akiket kormányuk nevez ki.”

A bolgár tervezet ezzel szemben a következő elképzeléseket tartalmazta:

„1. Bulgária és Jugoszlávia kormányai kijelentik, hogy hozzálátnak a délszláv népek egyesítéséhez, közös szövetségi alapon megszervezett állam alapításával, amelynek neve „Délszlávok Föderációja” lesz, közös népképviseléssel, közös belügy- és külügyminisztériumokkal és más közös intézményekkel, amelyeket a „Délszlávok föderációjának” e szerződés következményeként és végérvényes megvalósításaként kidolgozandó közös alkotmánya határoz meg véglegesen.

2. E föderáció megvalósításának kezdeteként működésbe lép a szövetség speciális közös szerve – a „Délszláv Népek Egyesülésének Ideiglenes Tanácsa” –, amelynek székhelye Belgrád városa lesz. A tanács paritásos elvek alapján alakul meg a két kormány képviselőiből...”¹

A bolgárok elképzelése tehát egy dualisztikus államot feltételezett, egyik tagjaként Bulgáriával, a másik oldalon a titói Jugoszláviával, míg a jugoszlávok 7 egyenjogú állam föderációját akarták létrehozni. Érvelésük szerint szinte mindegyik tagköztársaságnak volt önálló államisága a történelem során, így ezen az alapon Bulgária nem követelhet magának kivételezettséget.

A másik fő vitapont a macedónok egyesítését tartalmazta. A lenini önrendelkezés közösen elfogadott elvét mindkét fél a saját érdekeihez igazította. A bolgárok úgy képzelték el a helyes megoldást, hogy egyfajta területcseréként Pirin–Macedóniát hozzá lehetne csatolni a Macedón Népköztársasághoz, másrészt a tisztán bolgárlakta nyugati bolgár területeket visszaadni a Bolgár Népköztársaságnak. Ezeket a változtatásokat azonban a bolgár vezetők csakis a bolgár–jugoszláv föderáció megvalósítása esetén tartották végrehajthatónak.² A jugoszláv álláspont szerint Macedónia I. világháború utáni felosztása a három imperialista hatalom között (a harmadik rész, Égei-Macedónia, Görögország része lett) felülvizsgálandó, s meg kell adni a lenini önrendelkezés jogát a macedón népnek, amellyel az egyesülhet a Macedón Népköztársasággal – Jugoszlávia keretein belül!³ Ezeknek az érveknek a tárgyalások ideje alatti nyílt hangoztatásáról nincs tudomásunk, viszont az 1948 utáni viták érveiből a gondolatmenetek rekonstruálhatók.

A föderációs tárgyalásokon a felek alapvető kérdésekben nem voltak hajlandók tudomásul venni egymás szempontjait, bár a tárgyalások mutattak bizonyos kérdésekben előrehaladást. Ráadásul egy harmadik tényezőt teljesen negligálni akartak azzal, hogy a tárgyalások titokban folytak. Ez a tényező a nyugati nagyhatalmak álláspontja volt, mely nem támogatta a délszláv föderáció létrehozását. Az amerikaiak attól félték, hogy egy Jugoszlávián belüli autonóm Macedónia kiszakíthatja Görögországból Nyugat-Trákiát és Szalonikit. Az angol kormány pedig – *Kocsa Popovics* szófiai jugoszláv nagykövet jelentése szerint – kategorikusan közölte a bolgár kormánnyal, hogy egy, csak Jugoszlávia és Bulgária közti föderációt nem helyeselnek, egyetérténeken viszont egy olyan föderációval, amely magába foglalná Albániát, Görögországot és Törökországot

is. Egyúttal az angolok is a leghatározottabban ellenezték, hogy a macedónok és bolgárok törekvései szerint a macedónok egyesüljenek a görögországi macedónokkal Jugoszlávia keretein belül. Ez viszont rövid távon az elképzelések meghiúsulását kellett, hogy eredményezze. A jaltai konferencián Nagy-Britannia jelezte, hogy nem ért egyet azzal, hogy Bulgáriával – mint a második világháborúban vesztes, a békét még alá nem írt, tehát el nem ismert országgal – bárki is a békeszerződések rendezése előtt államközi szerződést kössön. Másrészt *Mosa Pijade* 1945 január végi moszkvai tárgyalásain a felek leszögezték, hogy a helyzet egyelőre „nem érett meg” a föderáció megvalósítására. Sztálin mindenestre ekkor még senkit sem vádolt azzal, hogy nem egyeztetni terveit a Szovjetunióval. A legközelebbi tárgyalásokra Jugoszlávia és Bulgária között 1947. július 30. és augusztus 1. között került sor a szlovéniai Bledben, ahol a helyzetet úgy értékelték, hogy a föderáció fokozatos fejlesztéssel érhető el, igaz, az alapkérdésben – kéttagú vagy héttagú föderáció – ezúttal sem jutott dűlőre a két vezetés. A bolgár pártvezetés egyébként a föderáció és a jugoszlávok iránti maximális bizalom kérdésében közelről sem volt egységes. A föderációt és a jugoszláv kapcsolatokat támogató szárny élén *Georgi Dimitrov* állt, míg az ellentábor legprominensebb alakja a később jugoszláv barátsággal vádolt, koncepciók perben kivégzett *Trajcso Kosztov* volt. A föderációpártiak a macedón kérdés megoldását remélték a szövetség létrehozásától, ami a 2. Balkán-háború óta ütközési pontot jelentett a két állam között. Jelentőséget tulajdonítottak annak a szempontnak is, mely szerint a föderáció megteremtésével lehetővé válik a délszláv népek egyesülése, melyből korábban a bolgárok kimaradtak; úgy vélték, a két, hasonló célokkal és politikai irányítással rendelkező ország az előtte álló feladatokat együtt könnyebben oldhatja meg. Emellett döntő volt az a tény, hogy Sztálin is támogatta a föderációt. Kosztov ezzel szemben a két ország történelmi hagyományainak különbségeivel, a délszláv népek gondolkodásában megfigyelhető eltérésekkel indokolta föderációellenes álláspontját.

Sajátos helyzet jellemezte a jugoszláv-albán viszonyt is. Albánia volt az egyetlen délkelet-európai ország – Görögország kivételével –, ahová a szovjet Vörös Hadsereg nem vonult be: az ország felszabadulását a jugoszláv hadseregnek és saját partizánmozgalmának köszönhette. Minthogy Albánia ekkor is Európa legfejletlenebb országa volt, Jugoszlávia vállalkozott vele szemben egy hasonló paternalista szerepre, mint amelyet Kelet-Európa más országaiban – így Jugoszláviában is – a Szovjetunió folytatott. A jugoszláv vezetés először maga sem volt biztos benne, hogy Albánia önálló országgá válik, netán Jugoszláviával, esetleg Jugoszláviával és Bulgáriával föderációba lép. A föderációs megoldás az elképzelések szerint itt is megnyugtatóan rendezhette volna egy nemzetiség – a koszovói albánok – jövőjét. Az új, titói Jugoszlávia megteremtésekor volt ugyan szó a koszovói albánok önrendelkezési jogának figyelembevételéről, ehelyett azonban az albán többségű terület a Szerb Köztársaság része lett, a jugoszláv kormány pedig a probléma távlati megoldását a jugoszláv-albán föderáció keretein belül képzelte el. Ennek ellenére a két ország között szoros együttműködés alakult ki: 1946. július 1-én gazdasági együttműködési szerződést írtak alá Belgrádban, majd ezt követően Tiranában 1946. július 9-én kötötték meg a két ország közötti barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. A gazdasági együttműködési szerződés értelmében albán-jugoszláv vegyes vállalatokat

alakítottak, jugoszláv szakértőket küldtek Albániába, sőt a későbbiekben, valószínűleg az albán kormány kérésére, katonai egységeket küldtek a görög-albán határ biztosítására. A jugoszláv vezetés körében egyre általánosabbá vált az a nézet, hogy Jugoszláviának és Albániának egyesülnie kell, ezzel is megelőzve azt a lehetőséget, hogy Albániát más országok – például a II. világháború előtt és alatt Olaszország – jugoszlávellenes vagy a balkáni vezető szerepre törő céljaikra használhassák fel. Az albán vezetés azonban Jugoszlávia kérdésében közel sem volt ilyen egységes. A jugoszlávbarát vonalat *Kocsi Dzodze*, míg a Jugoszláviával szemben nagyobb távolságot tartó szárnyat *Enver Hodzsa* vezette. A későbbiekben Albánia kérdésének megítélése a szovjet–jugoszláv konfliktus egyik okává vált.

Az előzmények vizsgálatakor kiemelten kell foglalkoznunk a II. világháború utáni szovjet–jugoszláv viszonytal, hiszen a dolgozat célja a két ország közötti konfrontáció előzményeinek a vizsgálata. A szovjet vezetés és a *Tito* irányította felszabadító erők viszonya fokozatos közeledést mutatott, de így is akadt néhány olyan probléma, ami folyamatosan kisebb vitákhoz vezetett a két fél között. Az ottani felszabadító háborút egyedül kézben tartó AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa) nem kívánt sem az emigrációba menekült *Péter* királlyal, sem a londoni emigránsokkal tárgyalni. Ezen a ponton a vélemények eltértek egymástól: az AVNOJ, hivatkozva az otthon betöltött kizárólagos funkciójára, azt a jogot kívánta magának vindikálni, hogy a felszabadítás után is ő legyen a hatalom egyetlen letéteményese. Ezzel egyidejűleg elvárta és meg is kapta a nagyhatalmak katonai és ellátásbeli segítségét háborújának sikeres megvívásához, amit a maga részéről a közös ellenség elleni harcból következően magától értetődőnek és semmiféle kötelezettséggel nem járónak tekintett. Ezzel szemben az antifasiszta koalíció nagyhatalmai azt kívánták, hogy *Tito* nyújtson baráti jobbot az összes, a németekkel nem kollaboráló, azaz nem kompromittálódott politikai erőnek, így a londoni emigránsoknak is, akiket *dr. Subasics* vezetett; hozzanak létre egy ideiglenes parlamentet, valamint az AVNOJ által hozott törvényeket később alkotmányozó nemzetgyűlés erősítse meg.⁴ Ezzel Sztálin is egyetértett, ami viszont meglepte Titót és társait. Ettől függetlenül baráti együttműködés jellemezte a II. világháború végén és ezután is a szovjet–jugoszláv viszonyt. Elveiket tekintve a jugoszlávok éppúgy kommunisták voltak, mint a szovjetek, s Jugoszlávia fejlődésének további lehetséges útját csakis a Szovjetunióval fenntartott baráti viszony folytatásában látták. Hitük a Szovjetunióban és Sztálinban éppoly erős volt, mint bármely másik kommunista párté, így bár kaptak róla hírt, elképzelhetetlennek, politikai blöffnek tekintették az érdekszférák felosztásáról szóló híreket.⁵ Bár voltak bizonyos fenntartásaik a Vörös Hadsereg jugoszláviai tevékenységét illetően, hálások voltak a szovjet segítségért, eszükbe sem jutott kétségbe vonni vagy letagadni ennek jelentőségét.

Az együttműködés nyílt deklarálását jelentette az 1945. április 11-i, Moszkvában megkötött jugoszláv–szovjet barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és háború utáni együttműködésről szóló szerződés, amit a két első számú vezető, *Sztálin* és *Tito* látott el kézjegyével. Jóval konkrétabb elemeket tartalmaztak a *Churchill* fultoni beszéde után alig két hónappal, 1946 május–június fordulóján tartott tárgyalások, ahol szintén a legmagasabb szinten képviseltették még

magukat a tárgyaló felek. Minthogy mindkét ország elsődleges gazdasági feladatát a háború utáni újjáépítés jelentette, felmerült a barátság további erősítését is szolgáló gazdasági együttműködés új formáinak kiépítése, azaz a vegyes vállalatok létrehozása. A Szovjetunió nem csupán Jugoszláviával kívánt vegyes vállalatokat alapítani. Ezek a cégek a szovjet gazdasági, s ezáltal politikai befolyás erősödését és tartóssá válását szolgálták, azonban más megítélés alá került például a II. világháborúban a németek oldalán résztvevő Románia és Magyarország, s más elbírálásban volt része a saját felszabadító harcát vívó Jugoszláviának. A jugoszláv történetírás a kérdést általában úgy mutatja be elfogultságtól és célzatosságtól nem egészen mentesen, hogy a hazai vállalati vezetők fölé rendelt szovjet szakértők a szovjet hírszerzés és a szovjet gazdasági érdekek érvényesülését biztosították, s az ipari vegyesvállalatok felépítése úgy lett kidolgozva, hogy a profitot a Szovjetunió kapja meg. Eszerint a többi országnak csak a nyersanyagszállító szerep jutott. Az ebben a kérdésben jóval elfogulatlanabb *Gyilasz* másképpen emlékezik: szerinte a jugoszláv vezetés volt egyedül olyan helyzetben, hogy a maga számára nem előnyösnek tűnő javaslatokat visszautasítsa.⁶ Ennek viszont az lett a következménye, hogy a jugoszlávok által hőn áhított, a jugoszláv ipari fellendülést szolgáló vegyesvállalatok helyett csak egy légitforgalmi (JUSTA) és egy hajózási (JUSPAD) társaság jött létre és működött 1947 elejétől. Mivel a jugoszláv vezetőket irritálta a jugoszlávoknak a szovjet szakértők alá rendelése, az 1947. április 19-i moszkvai *Sztálin–Kardelj* találkozáson csak ezt a két vállalatot hagyták meg. Kardelj ekkor csodálkozott, hogy Sztálin ellenkezés nélkül beleegyezett a többi vegyestársaság feloszlásába. A jugoszlávok javaslata láthatóan nem lepte meg őt, amiből *Kardelj* azt a következtetést vonta le, hogy valaki előzetesen tájékoztatta Sztálint a jugoszláv vezetők közül.⁷

Ezzel egyidejűleg nagyfokú külpolitikai együttműködés figyelhető meg a két ország között. A legjelentősebb külpolitikai esemény, melyen a két ország együttesen részt vett, az 1946. július 29–október 15. közötti párizsi békekonferencia volt. A *Molotov*-vezette szovjet és a *Kardelj*-irányította jugoszláv küldöttség összehangoltan dolgozott. Kardelj visszaemlékezéseiben elismeri, hogy a szovjetek igyekeztek segíteni és érvényt szerezni a jugoszláv követeléseknek, ez azonban két esetben nem járt sikerrel: Trieszt és Gorica (Gorizia) hovatartozásának kérdésében és a Trieszt Szabad Terület és Jugoszlávia határának kérdésében.⁸ Hasonlóképp Molotov támogatta leginkább a nagyhatalmak közül Jugoszlávia követeléseit az 1947. április 2–30. közötti moszkvai konferencián, ahol az Ausztriával kötendő államszerződést vitatták meg.

Volt azonban olyan kérdés is, amelyhez másképp viszonyult a szovjet és másképp a jugoszláv külpolitika. Az 1946 szeptemberében kitörő görög polgárháborúban *Tito* kötelességének érezte, hogy a baloldali görög erőknek segítséget nyújtson, az ellenkező oldalon a Truman-doktrína meghirdetésével ugyanezt tette az Egyesült Államok, a Szovjetunió azonban távol tartotta magát a konfliktustól. Igaz, a Balkán sorsa Jugoszlávia számára relatíve jóval fontosabb volt, mint a Szovjetunió számára, ez a tény azonban nem ad elégséges magyarázatot a kérdésre. Ha viszont tudjuk, hogy Sztálin sem a spanyol polgárháborúba, sem a kínai eseményekbe nem avatkozott bele, úgy

valószínűsíthetjük, hogy Sztálin általában a közvetlenül nem a szomszédságában lévő területek bizonytalan kimenetelű forradalmainak támogatása miatt nem akart konfliktusba keveredni más nagyhatalmakkal, s adott esetben nem is látott rá esélyt, hogy ezek a népek győzelmesen fejezik be küzdelmüket. Másrészt az is valószínűsíthető, hogy *Sztálin* nem tekintette Görögországot saját érdekszférájának, legalábbis a *Churchill* által lejegyzett érdekszféra-felosztás alapján Görögország angol érdektöbbségű területet jelentett volna, nem pedig szovjetet.

A balkáni problémák ezenkívül azért is vezethettek eltérő véleményekhez, mert a jugoszláv vezetésnek voltak olyan elképzelései, hogy mint a Balkán legnagyobb állama, egyúttal annak legbefolyásosabb országa is legyen. A hagyományos olasz–jugoszláv rivalizálásban az olaszok visszaszorítását jelenthette volna a két világháború közt erős olasz támaszpontnak számító Albánia feletti gyámkodás, a szintén régi keletű jugoszláv–bolgár vitát pedig lezárhatta volna az elképzelések szerint a macedón kérdést is megoldó délszláv föderáció. Sőt, mivel szó volt 1944-ben Albánia részvételéről is, az a jugoszláviai albánság problémáját is rendezhette volna. A jugoszláv vezetés gondolkodásmódjában mindvégig helyet kapott annak a valószínűsége, sőt szükségessége, hogy Jugoszlávia egyesül Albániával. Ez motiválta az Albániának nyújtott segítséget a II. világháborúból nagy veszteségekkel kikerülő Jugoszlávia részéről, s ugyanez a tény indokolta a későbbiekben a jugoszlávok felháborodását és értetlenségét, amikor egy új hatalom vezető ambícióinak megjelenésével a jugoszlávok vezető szerepe nagymértékben veszélybe került. Ez az új hatalom pedig nagy meglepetésükre és még nagyobb megdöbbenésükre a barátnak és példának tekintett Szovjetunió volt.

II. A Kominform

A Komintern 1943-as feloszlátása következtében a II. világháborút követő időszakban nem volt olyan szervezet vagy testület, amely a kommunista pártokat összefogta, a Komintern régi funkcióit ellátta volna, vagy azt legalább pótolni próbálta volna. *Dedijer* szerint *Tito* már 1945-ben felvetette *Sztálin* előtt egy új, Komintern-típusú, de csupán egymás tájékoztatását szolgáló szervezet létrehozásának szükségességét.⁹ 1946 júliusában a *Kalinyin* temetésén résztvevő *Dimitrov*, *Titó*, *Rankovics* és *Kidrics* eszmecsereét folytatott *Sztálin*nal az új szervezetről, de az időt nem találták még érettnek a megvalósításra. Miután azonban a Szovjetunió pozíciói Kelet-Európában vitathatalanná váltak, másrésztől a Marshall-segély miatt fennállt annak veszélye, hogy valamelyik ország a segély és a vele járó politikai befolyás elfogadásával – például Csehszlovákia tervezte is a segély elfogadását – ingattaggá teszi ezeket a pozíciókat, 1947 ősze alkalmas és célszerű időpontnak látszott az új testület felállítására.

1947. szeptember 22–29. közt a nyugat-lengyelországi Szklarska Porebában a legnagyobb titokban ült össze 9 párt küldöttsége. A résztvevők: az SZKP részéről *A. Zsdanov* és *G. Malenkov*, a JKP részéről *E. Kardelj* és *M. Gyilas* volt jelen, a bolgár pártot *V. Cservenkov* és *V. Poptomov*, a román pártot

G. Gheorghiu-Dej, a magyart Farkas Mihály és Révai József, a lengyelt W. Gomulka és K. Minc, a csehszlovákokat R. Slansky és S. Bastovansky, a franciát E. Fajon és J. Duclos, az olaszt L. Longo és E. Reale képviselte. A jelenlévő 9 párt megalakította az európai kommunista pártok Tájékoztató Irodáját, rövidebb nevén a Kominformot, ami az elképzelések szerint csak egy döntési hatáskör nélküli, pusztán tájékoztató testület volt. A Kominterntől való elhatárolódása jelül egyetlen régi Komintern-tag sem volt jelen az alakuló ülésen. A testület létrejötte egyúttal elhatárolódás a népfrempolitikától, másrészt a világforradalmi elképzelésektől is, ezzel is indokolható, hogy csak 9 európai kommunista párt volt a tagja, mást a későbbiekben sem vettek fel. A polgárháborújukat vívó görög és kínai kommunistákat nem hívták meg, miként az albán pártot sem, hiszen Albánia érdekeit „képviseleték” a jugoszlávok. Európán kívüli tagja a Kominformnak nem volt. Ismerve a Kominform történetének későbbi alakulását, csak félreértelmezéssel tudjuk indokolni a létrehozása körüli egyidejű és későbbi vitákat és értékeléseket. A jugoszláv történetírásban gyökeret vert nézet, miszerint Sztálin azért hozta létre a testületet, hogy ezzel Jugoszláviát alárendelje a Szovjetunióknak, nyilvánvalóan a későbbi támadások elleni védekező reflex eredménye. A Kominform – habár konzultatív, tájékoztató testületként képelték el az ötletadók: Tito, Dimitrov és mások – magában hordta a véleményegyeztetés kritikai, majd bármiféle nyomással kikényszerített módozatainak lehetőségét, annak csírát. Az eredeti, tanácskozási funkcióját a Kominform már az első ülésén túllépte, amikor Molotov felkérésére a saját sikereiktől igencsak fellelkesült, a maguk harcait is példaként prezentáló Kardelj és Gyilasz igen éles kritikában részesítette a francia és olasz kommunistákat, a Kominform két nyugat-európai kommunista pártját, mivel azokat a Marshall-terv elvárásainak megfelelően országaikban kiszorították a hatalomból. Később a jugoszlávok ezt a molotovi lépést csapdaként értelmezték, aminek az volt szerintük a célja, hogy a későbbi vádlott elsőként gyakorolja a vádló szerepét; s mivel a kritikák elfogadása, az önkritika gyakorlása a sztálinista pártok megtisztulási folyamatát jelentette, s a franciák és az olaszok éltek is ezzel; eszerint erkölcsi tanulságként a jugoszlávok is kötelesek lettek volna elfogadni az őket a későbbiekben érő kritikákat. A jugoszláv elhatárolódás történelmi visszavetítésére az egyik legjobb példa maga Kardelj, aki visszaemlékezéseiben azt állítja, hogy a JKP eredetileg sem értett egyet a Tájékoztató Iroda létrehozásával, ebben a kérdésben azonos platformra helyezkedett Gomulkával, Zsdanov javaslatával csak a magyarok és bolgárok értettek egyet.¹⁰ Dedijer és Gyilasz éppen az ellenkezőjét állítják azzal, hogy szerintük – amint a korábbiakban kifejtettük – Tito vetette fel az ötletet, a Kominform létrehozásáról pedig már 1946 júniusában tanácskozott Sztálin, Tito és Dimitrov.¹¹ Így eléggé valószínűtlen, hogy a JKP ellenezte volna a testület tényleges létrehozását, ráadásul ekkor még a szovjet-jugoszláv vita kiéleződését senki sem láthatta előre, és a vita nem is volt olyan fázisban, hogy Titóéknak változtatniuk kellett volna koncepciójukon.

A Kominform székhelyül Sztálin Belgrádot javasolta az előzetesen várt Prága helyett. Belgrád lett a szerkesztőségi székhelye a Kominform lapjának is, a Sztálin által elnevezett Tartós békéért, népi demokráciáért című orgánumnak¹² egészen az 1948 júniusi Kominform-ülésig.

A Kominform első ülésén elhangzott Zsdanov-beszéd¹³ a későbbiekre nézve is tartalmazott fontos elemet: konstataciókat a két, egymással szembenálló politikai tábor létezéséről; deklarálta, hogy minden országban, amely elfogadja a Marshall-segélyt, amerikai gazdasági és politikai ellenőrzés alakul ki, azaz az adott ország elveszti szuverenitását. Zsdanov a szolidaritásra való felhívást nem a forradalom, hanem a békeharc szükségességének jegyében tette meg. Mindenki, aki nem ebbe a táborba tartozik, a világbéke ellensége, azaz a háború ügynöke. Világos ebből a beszédből, hogy a nagy veszteségeket elszenvedett és atombombával nem rendelkező Szovjetunió tudatában volt annak, hogy nem indíthat háborút a többi nagyhatalom ellen, de ez bizonyára nem is állt szándékában. A nyugati szociáldemokraták viszont, akik a Marshall-segély elfogadása mellett döntöttek, az egyre élesedő kominformista szóhasználat szerint fokozatosan „háborús gyűjtogatóvá, spionná, az imperializmus láncos kuttyájává” (sic!) váltak.

A védekezés kényszere egyre merevebbé tette a Szovjetunió vezetőinek gondolkodását, s egyben külpolitikáját is. A táborok határainak megmerevedésével mindkét oldalon „tisztogatási” műveletek kezdődtek: Nyugat-Európában kizárták a hatalomból a kommunista pártokat, Kelet-Európában pedig fokozatosan felszámolták a népfrontpolitikát, az ellenségesnek tűnő pártokat koncepció-szerű percek segítségével likvidálták, a szociáldemokrata pártokat beolvastották a kommunista pártba. Egyidejűleg a fenyegetés hatására a saját utak keresésének lehetősége helyett a szovjet példán alapuló rendszer másolását tették kívánatosnak, s egyben kötelezővé. Természetesen mindegyik kommunista párt előtt ott lebegett a Szovjetunióval való örök barátság és jó viszony fenntartásának igénye, azonban a doktrína értelmezése terén eltérő álláspontok születtek. A jugoszlávok ugyanis, akik a II. világháborúból erkölcsileg győztesen, felemelkedve kerültek ki, s a szovjet párt után másodikként érezték magukat a kommunista pártok között, azt a tételt fogalmazták meg, hogy a szovjet tapasztalatokat figyelembe véve, a helyi sajátosságokra építve akarják megteremteni a szocializmust. A jugoszlávok csak mint egységes vezetés voltak egyedüliek ebben a kérdésben, lengyel részről Gomulka ugyanis hasonló platformon állt. Ő eleve ellenezte a Tájékoztató Iroda létrehozását, mivel az egyes pártok saját útját sérthetetlennek tartotta, amennyiben az a megszabott ideológiai határok közt marad.

Tehát: a Szovjetunió minta vagy csupán tapasztalat; lehet-e önállósága a térségen belül egy pártnak illetve országnak, vagy a Szovjetunió vezető szerepe kell, hogy domináljon – azaz a szovjet példa kritikátlan átvétele vagy ennek az elvnek a tagadása – ezek a kérdések alkották a szovjet-jugoszláv vita alapját. A merevedés azonban módszertanilag is tartalmazott egy új elemet: a bizalmatlanság fokozatos növekedésével – Gyilas szerint Sztálin öregsége és személyisége is nagyban oka volt ennek – a Szovjetunió mindenről tudni kívánt, ami az egyes országokon belül és az országok közti együttműködés keretében történt. Ez különösen a saját út fontosságát hangsúlyozó Jugoszlávia és a vele föderációs terveit még mindig dédelgető Bulgáriára volt érvényes. A jugoszláv vezetés hozzászólt, hogy eredményeiről utólagosan értesíti a szovjet kormányt és Sztálint. Ők ugyanis mindent a Szovjetunióval való barátság jegyében döntöttek el, de mint önálló ország, jogot formáltak az adott határ

figyelembevételével a legszabadabb tárgyalásokra. Sztálin viszont abban, aki a nemzeti sajátosságokra hivatkozott, az egység megtörőjét, sőt szovjetellenes álláspont hirdetőjét látta. A Kominform létrejöttének körülményei és a hozzá fűződő szovjet elvárások tehát már eleve magukban hordták egy esetleges konfliktus lehetőségét a népi demokráciák táborán belül.

III. Jugoszlávia kitaszítása a népi demokráciák táborából

A konfliktus kezdeteinek elemzésekor előre kell bocsátani, hogy az okok külpolitikai nézeteltérésekre vezethetők vissza. Ebben az időszakban tehát nem esik annyi szó a belpolitikai, gazdasági és egyéb kérdésekről, annál inkább a népi demokratikus országoknak a Szovjetunióhoz, egymáshoz és más országokhoz való viszonyáról. A jugoszláv–bolgár tárgyalások, a balkáni föderáció elképzelése, az Albániához fűződő viszony, a külpolitikai önállóság – mind-mind külpolitikai probléma. Belpolitikai és gazdasági ügyekben ekkor még nem merülnek fel jelentősebb, a külpolitikaihoz hasonló fajsúlyú vitakérdések. Ez csak a konfliktus kirobbanása után következik be.

A Truman-doktrína, a hidegháború, a Marshall-terv lehetősége egyre merevebbé tette a szovjet külpolitikát, amely biztosítani kívánta a saját érdekszférájának tekintett népi demokratikus országok feletti hatalmát, kiszorítva ezzel a többi nagyhatalmat erről a területről. Ezzel egyúttal a Szovjetunió hozzájárult a két tábor egyre élesebb elkülönüléséhez. A szovjet vezetők közép-európai hatalmuk biztosításának garanciáját 1947 után a fentebb említett kizárólagos vezető és irányító módszerekben vélték megtalálni. Ezért az érdekszférájukba tartozó országok külpolitikai lépéseibe messzemenően beleszóltak. Ez a politikai folyamat azonban csak fokozatosan bontakozott ki. Ezért került kellemetlen és az első pillanatban számukra érthetetlen helyzetbe a jugoszláv és a bolgár külpolitika, amely az addigi módon folytatta diplomáciai tevékenységét. A szovjet külpolitika ugyanis a hidegháború légkörében is nagyhatalomként gondolkodott, amíg a jugoszláv és bolgár diplomácia erre helyzeténél fogva képtelen volt. Ezzel magyarázható az a tény is, hogy ők a későbbi, visszaigazolást kereső szócsatában mindvégig a saját helyzetből és saját igazságból adódóan érveltek, de egyúttal képtelenek voltak belátni külpolitikai lépéseik nagyhatalmi vonzatait, míg a szovjet vezetők a nagyhatalmak felsőbbrendűségével és a szovjet út egyetlen igaz lehetőségének hangoztatásával próbálták a nekik ellentmondókat, a népi demokráciák monolit egységét fenyegetőket megregulázni. A viták során világossá vált, hogy Bulgária is hasonló sorsa juthatott volna 1948 után, mint Jugoszlávia, ha a bolgár vezetők a politikai önállóságnak ugyanazon a fokán álltak volna, mint Tito és társai.

Bulgária 1947. február 10-én aláírta a párizsi békét, s ezzel a bolgár vezetés az országot függetlennek, következésképp külpolitikailag tárgyalóképesnek vélte, függetlenül a békeszerződés ratifikálásától. A bolgárokkal kötött békeszerződés azonban csak 1947. szeptember 15-én lépett életbe, amikor a ratifikációs jegyzéket a nagyhatalmak is elfogadták, s letétbe helyezték a szovjet kormánynál.¹⁴ Ebben a jogi helyzetben a bolgárok titkos

tárgyalásokat folytathattak, de szerződéseket nem köthettek. Ennek ellenére a bolgár vezetés két országgal is tárgyalt legfelsőbb kormány szinten: 1947. július 15–16-án a bulgáriai Bisztricán Georgi Dimitrov Petru Grozát fogadta, míg a délszláv föderáció előkészítésére szervezett bledi találkozó Tito és Dimitrov között 1947. július 30–augusztus 1. között zajlott le. A bolgár-román tárgyalásokon rendezték a két ország közötti korábbi területi vitákat, gazdasági, kereskedelmi és kulturális kérdésekben döntöttek, megállapodtak egy barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés kidolgozásában. A tárgyalásokról kommunikét is kiadtak.¹⁵

Az 1947. július 30–augusztus 1-i bledi találkozónak a bolgár-jugoszláv föderáció perspektívája, a barátsági együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés, valamint a kétoldalú és nemzetközi viszonylatú együttműködés bővítése volt a témája.¹⁶ Ezek tulajdonképpen lépéseket jelentettek az elvben mindkét kormány által helyeselt, de konkrét megvalósulási formát nem öltött föderáció felé. Bár a nyugati nagyhatalmak várható tiltakozása miatt a bledi jegyzőkönyv nem tartalmazta a „délszláv föderáció” kitétel, bizonyos gazdasági jellegű döntések (a pénzgységek árfolyamának egységes megállapítása, a két ország között vámunió előkészítése)¹⁷ egyértelműen mutatták a későbbi célokat. A megállapodások értelmében a két ország külügyi szakértői kidolgozták az említett szerződés szövegét, azt elküldték a szovjet kormánynak, amely az örök időre szóló érvényt 20 évre csökkentette, majd 1947. november 27-én a Várna melletti Evxinográdban a két kormány képviselői aláírták a szerződést. Ebben az időszakban gyorsan bővült a jugoszláv-albán együttműködés is. A két ország közt szerződés volt életben a gazdasági tervek összeegyeztetésére, majd 1947. november 27-én olyan egyezmények születtek, amelyek a gazdasági tervek egybekapcsolását, a vámuniót és a valuták egységesítését is tartalmazták. Mivel 1947-ben a jugoszlávok paternalista politikája még mindig érvényesült Albániában, s ez nem mindenki részéről váltott ki osztatlan elismerést, a kis ország és Jugoszlávia viszonya több szálon is vitákhoz vezetett. Az már az előzőekben is világossá vált, hogy mindkét kormány szükségesnek tartotta a két ország egyesülését, s erre már történtek is lépések.¹⁸ Az albán vezetésben azonban ezzel kapcsolatban néhányan ellenvéleményüknek adtak hangot: így például Naku Spiru, aki még a viták kirobbanása előtt öngyilkos lett. Enver Hodzsa nem fejtett ki határozott álláspontot a kérdésben, de később – a görög veszélyre hivatkozva – valószínűleg ő kért jugoszláv katonai segítséget határai biztosítására, ezzel támadási lehetőséget szolgáltatva a későbbiekre nézve Sztálinnak.

Időrendben Gyilasz moszkvai tárgyalásai előtt még egy, később hamisan magyarázott kísérlet történt Albánia felosztására. A párizsi békeszerződés idején Caldarisz görög kormányfő és külügyminiszter először Mosa Pijadéhoz és Ales Beblerhez, majd Edvard Kardeljhez fordult azzal a javaslatával, hogy Görögország és Jugoszlávia ossza fel egymás közt Albániát, amit a nagyhatalmak egyébként is „csak szükségből” hoztak létre.¹⁹ Kardeljék visszautasították a javaslatot, sőt Albánia területi integritásának megvédését is kilátásba helyezték szükség esetén. Természetesen egy ilyen felosztás a jugoszláv gondolkodásba nem fért bele, ezt nem csupán imperialista praktikának, de az egyesülési tervekkel összeegyeztethetetlennek, célszerűtlennek, igazságtalannak és a jugoszláv

érdekekkel messzemenően ellenkezőnek tartották, hiszen ezzel Jugoszláviával szemben Görögország erősödött volna meg a Balkánon. A későbbi jugoszlávellenes támadások egyik vádpontjává az a tétel vált, hogy a jugoszláv vezetés tárgyalásokat folytatott Albánia felosztására Calderisszal, s erről csak azért kellett lemondaniuk, mert a világ közvéleménye tudomást szerzett az összeesküvésről.²⁰ Igaz, a későbbi vádak gyakran kioltották egymást: Enver Hodzsa 1949-es írása szerint „Titó is és Mosa Pjade (sic!) is csak azért nem fogadták el Calderisznak Albánia felosztására vonatkozó javaslatát, mert biztosak voltak abban, hogy Albánia máris a zsebükben van.”²¹ A jugoszláv vezetést egyébként később nem csupán Albánia kérdésében vádolták azzal, hogy Calderisszal együttműködik.

Titóék számára a leginkább váratlan dolog azonban az albán-jugoszláv kapcsolatok iránti erőteljes moszkvai érdeklődés volt. 1947 decemberében ugyanis táviratot kaptak Sztálintól, hogy Gyilasz vagy a párt központi bizottságának más tagja utazzon Moszkvába a két kormány Albániával kapcsolatos politikájának egyeztetésére. Gyilasszal együtt utaztak Moszkvába a hadsereg vezetői is: Kocsa Popovics, a vezérkar akkori parancsnoka, valamint Mijalko Todorovics és Svetozar Vukmanovics-Tempo tábornok. Ők a jugoszláv hadsereg fegyverkezéséről és a hadiipar kiépítéséről akartak a szovjet vezetőkkel tárgyalni. Gyilasz tárgyalásai meglehetősen elnyúltak, konkrét eredmények nélkül, így Gyilasz csak az 1948. február 10-i szovjet-bolgár-jugoszláv közös tárgyalás után utazott haza. Mielőtt a küldöttség Moszkvába érkezett, útközben rövid időre megálltak Bukarestben, hogy a román vezetéssel tárgyaljanak, amelynek néhány tagja hajlott a saját tapasztalatok figyelembe vételének szükségessége felé.²² Moszkvába való megérkezése után Gyilasz rögtön tárgyalásokat folytatott Sztálinnal, aki kijelentette, hogy Jugoszlávia nyugodtan bekebelezheti Albániát, mivel a Szovjetunióknak semmiféle érdeke sem fűződik hozzá.²³ Az elképedt Gyilasznak arra a válaszára, hogy ők egyesülni, nem pedig bekebelezni akarnak, Molotov azzal felelt, hogy az egy és ugyanaz. Míg azonban a nagyhatalmi és vezéri szerephez szokott szovjet gondolkodásmódban az egyesülés tényleg a bekebelezéssel volt egyenlő, addig a jugoszlávok számára a balkáni befolyás növelésén túl is voltak racionális érvei az egyesülésnek. A beszélgetés további részében az albán vezetőkről, a Kominformról és más kérdésekről folyt szó, a hadsereg ügyét Sztálin Bulganyinhoz utalta át. Gyilasznak még meg kellett fogalmaznia egy táviratot a szovjet kormány nevében, amely szerint a szovjet és a jugoszláv kormány véleménye Albánia kérdésében egységes. Gyilasz igen óvatosan megfogalmazott táviratát azonban nem küldték el Jugoszláviába, igaz, nem is használták fel ellene a későbbiekben.²⁴ A hadsereg ügyeivel kapcsolatban azonban váratlanul nézeteltérések mutatkoztak. Gyilasz leírása szerint „a szovjetek meghúzták a fékét Jugoszlávia irányába”.²⁵ A moszkvai vezetést ugyanis ebben az időszakban két meglepetés is érte: egyrészt Dimitrov január 18-i bukaresti nyilatkozata, másrészt egy jugoszláv alakulat Albániába vezénylése a görög-albán határ biztosítására. Felmerül a kérdés: ennek a két dolognak mennyiben van része a szovjet-jugoszláv vita kirobbanásában, s egyáltalán miért volt szüksége Sztálinnak Gyilasz Moszkvába hívására? A választ az 1948. február 10-én, a Sztálin–Dimitrov–Kardelj–Gyilasz találkozáson elhangzottak adják meg. „Sztálin ekkor vetette fel először nyíltan az egyes kelet-európai országok

közötti föderáció tervét. Azt mondta, hogy három föderációt kell létesíteni: egyet Lengyelország és Csehszlovákia, egy másikat Románia és Magyarország, a harmadikat pedig Bulgária és Jugoszlávia között... Először Bulgáriának és Jugoszláviának kell egyesülnie, aztán csatlakozni fog hozzájuk Albánia.”²⁶

A leírtakból biztosra vehető, hogy a februári találkozón elképzeléseit ismertető Sztálinnak már az előző év végén készen álltak tervei a térség átalakítására. A nagyhatalmi politika újabb megnyilvánulása volt az a tény, hogy bár az elképzelések alapoztak egyes föderációs javaslatokra (jugoszláv-albán-bolgár föderáció), a tervek mégis az érdekeltek feje felett születtek meg. A jugoszláv-albán viszony 1947 végén kissé megromlott. 1947. november 6-án S. Zlatics, a JKP tiranai képviselője elégedetlenségét fejezte ki a két párt viszonyával és a gazdasági együttműködéssel kapcsolatban. A november 19-i KB-ülésen az Albán KP vezetéséből Kocsi Dzodze és Pandi Kristo élesen támadta Naku Spiru jugoszlávellenességét, aki ezután öngyilkos lett. A jugoszláv vádak szerint a gazdasági unió létrehozását (az első lépés a jugoszláv-bolgár-albán föderáció felé) az albán kormány akadályozta. Az 1947 decemberi belgrádi találkozón Tito emlékeztette Enver Hodzsát, hogy „Albánia útja mindenüvé Belgrádon keresztül vezet.”²⁷ Ebből a szempontból érdekes, hogy az 1947 júliusában Moszkvában tárgyaló Enver Hodzsának Sztálin az albánoknak nyújtandó szovjet gazdasági és katonai támogatás növelését ígérte meg.

A föderációs tervek közötti ellentmondások miatt hívatta Sztálin Moszkvába a nyíltságáról közismert Gyilaszt²⁸, hogy az albán kérdésről tárgyaljon vele. Az Albánia bekebelezéséről szóló sztálini tétel tehát nem a jugoszlávoknak szánt csapda volt, ahogy azt a jugoszláv történetírás beállítja. A szituáció lényege és veszélyes pontja ugyanis nem a Sztálin–Gyilaszt-vitában rejlett, hanem Dimitrov 1948. január 18-i bukaresti interjújában. Anélkül, hogy utalnánk a korábbi föderációs elképzelésekre, idézzük fel az interjú legfontosabb részét. „A vámunió kérdése nagyon bonyolult, nagy előkészületeket igényel... ugyanakkor egy ilyen vámunió létfontosságú országaink fejlődése szempontjából. Ezért tudatosan és bátran készülünk a vámunió megteremtésére a szövetséges államokkal és azt meg is valósítjuk... Ha a föderáció kérdése megérik, és ez okvetlenül be fog következni, népeink, a népi demokrácia országai, Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Görögország – jegyezzék fel, Görögország is! – megoldják. Ők hivatottak eldönteni, mi lesz belőle, föderáció vagy konföderáció, mikor, hogyan lesz megvalósítva. Elmondhatjuk, hogy népeink mai tevékenysége jelentősen megkönnyíti e kérdés jövőbeni megoldását. S ugyanígy hangsúlyozhatom, hogy ha majd egy ilyen föderáció vagy konföderáció létrehozása megkezdődik, népeink erre nem kérnek engedélyt az imperialistáktól, és figyelmen kívül hagyják ellenzésüket, maguk oldják majd meg ezt a kérdést, összhangba hozva saját érdekeiket más népek érdekeivel és a számukra szükséges nemzetközi együttműködés érdekeivel.”²⁹ Az az állítás, hogy Sztálin haragját a Szovjetunió kihagyása keltette fel³⁰, a dolgok végiggondolatlanságából adódik. Ezeknek az országoknak a szovjetbarátsága köztudott volt. Másrészt a Szovjetunió esetleges csatlakozása a föderációhoz jóval nagyobb nemzetközi vitákhoz és bonyodalmakhoz vezethetett volna, mint amekkora hasznot Sztálin ebből remélhetett. A szöveg Sztálin által sérelmezett pontjai nem a szovjet szerepet

érintették, ezt Sztálin az 1948 februári négyes találkozón fel sem vetette. Ami neki nem tetszhetett, az két probléma volt: a föderációk összetétele és a még folyó görög polgárháború ellenére Görögország besorolása a föderációk tagországai közé.

Dimitrov nyilatkozatából nem derült ki, hogy ő egy vagy több föderációra vagy konföderációra gondolt-e. Viszont többek között éppen ezért tárgyalt ekkor Bukarestben, hogy a föderáció első lépésének tekintett vámunióról megállapodjon a román vezetéssel, s ez ellentmondott Sztálin elképzeléseinek. Románia nem fért bele a jugoszláv-bolgár-albán föderáció elképzelésébe, márpedig éppen Sztálin orra előtt történt meg az első lépés ennek a tervnek a szétfeszítésére. A jugoszlávok visszaemlékezései alapján valószínűsíthető, hogy Sztálin 1948. február 10-ig nem ismertette elképzeléseit a többi vezetéssel. Dimitrov tehát januárban nem tudhatta, hogy elképzelései újra ütköznek Sztálinéval, s újra önkritikára kényszerül.

A komolyabb problémát azonban Görögországnak a föderációs tervekbe való bekapcsolása jelentette. A Görögországgal kapcsolatos dimitrovi elképzeléseket a nyugati nagyhatalmak felhasználhatták a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ellen, mint a görög baloldali támogatásának bizonyítékát – habár Sztálin nem támogatta a görög baloldalt –, ezzel is indokolva saját beavatkozásukat. A hidegháború kemény időszakában az atombomba monopóliumával rendelkező Egyesült Államokkal, valamint Angliával szemben a második világháborútól elgyötört Szovjetunió került mindenféle nyílt konfliktust, ezért is utasította el egy új, határaihoz közeli konfliktusforrás lehetőségét.

A Pravda 1948. január 29-i válaszcikke tulajdonképpen mindkét vitás pontra választ adott Dimitrovnak és a nagyvilágnak: a föderáció vagy konföderáció kérdését illetően „ezeknek az országoknak nincs szükségük kétes és kiagyalt föderációra vagy konföderációra, sem pedig vámunióra, hanem igenis szükségük van függetlenségük és szuverenitásuk védelmére és szilárdítására a népi demokratikus erők belső mozgósítása és megszervezése által” – s választ ad a Görögországra pillanatnyilag érvényes szovjet állásponttól is, amennyiben – „amint azt helyesen állapította meg a kilenc kommunista párt ismert deklarációja”³¹ – mivel a Görög KP nem tagja a kilenceknek, Görögország nem sorolható ezen országok közé.

Nem ez volt azonban az egyetlen probléma, amelyben Görögország és az ott folyó polgárháború terítékre került. Körülbelül ugyanabban az időben a jugoszláv kormány – a jugoszláv verzió szerint – az albán kormány kérésére két hadosztályt küldött az albán-görög határra, hogy ezzel megvédhessék Albániát egy esetleges görög támadástól. Dedijer ezt az eseményt Kardeljék moszkvai meghívását követő időpontra datálja.³² Enver Hodzsa ezzel szemben egy állítólagos 1948. január 26-i Tito-levélhez köti a jugoszlávok „bevonulását” mint Tito ajánlatát, amit *Enver Hodzsa* megtáviratozott *Sztálin*nak, majd *Sztálin* tiltakozása után maga is elvetett.³³ *Kardelj* időmegjelölés nélkül írja, hogy az albánok kértek segítséget tőlük, és hogy *Sztálin* lehordta a jugoszlávokat, „mert állítólag Albániába akartuk küldeni hadseregünk egy hadosztályát”.³⁴ *Kardelj* kissé szelektív memóriájával szemben *Gyilas*z így emlékezik: „*Kardelj*...közölte velem, hogy a Moszkvával kibontakozott vita közvetlen oka a jugoszláv és albán kormány közötti, két hadosztály Albániába vezényléséről szóló szerződés volt. A

hadosztályok még kiegészítés alatt álltak, és egy jugoszláv légi ezred már Albániában állomásozott, amikor Moszkva határozottan ellenszegült ennek... Belgrádnak küldött táviratában *Molotov* nyílt konfliktussal fenyegetőzött”.³⁵ Hasonlóképp ír erről *Dedijer* is későbbi könyvében.³⁶

Az előzőekben láttuk, mennyire kényes kitételeket tartalmazott *Dimitrov* nyilatkozata Görögországra nézve. Közvetlenül ezután a Szovjetunió tudta nélkül jugoszláv egységeket küldtek Albániába, és szándékoztak még többet is odavezényelni. Ezt *Gyilas* és *Kardelj* is elismerte. *Sztálin* méltán vélhette úgy, hogy ezt a lépést a nyugati nagyhatalmak a dimitrovi jóslat megvalósításának első lépcsőjeként értelmezik, s ezzel hozzájárulnak a görög konfliktus még súlyosabbá válásához, esetleges kiszélesedéséhez. Ezért is érthető, hogy először éppen a katonai ügyekben Moszkvában tárgyaló *K. Popovics* és *S. Vukmanovics–Tempo* érezték meg a szovjet-jugoszláv viszony elhidegülését, hiszen *Sztálin* első lépése az volt, hogy a jugoszlávok katonai bázisának kiépítéséhez nyújtandó segítséget felfüggesztette. A jugoszláv történetírás a kérdést úgy mutatja be, hogy a jugoszláv egységek Albániába küldése *Enver Hodzsa* mesterkedésének az eredménye volt, aki Moszkva megbízásából cselekedett, hogy azután erre hivatkozva Moszkva megfenyítesse Belgrádot. A tények azonban mást bizonyítanak: Moszkva – feltehetően *Enver Hodzsa* kérésének eleget téve – szovjet szakértőket küldött Albániába, s bár ez irritálta az ott dolgozó jugoszlávokat, ez a lépés elégséges lett volna a szovjet befolyás és *Enver Hodzsa* erejének növelésére. Nem volt indokolt még erősebb lépéseket tenni, amelyek Jugoszlávia visszaszorítását és ellenkezését eredményezhették, főleg a jugoszláv-albán föderációs tervek ismeretében. Így *Sztálin* határozott törekvése arra, hogy Jugoszláviát – és nemcsak Jugoszláviát, de Bulgáriát is! – ellenőrzése alá vonja, csak az ismertetett két esemény eredménye; 1948 elejétől a szovjet külpolitika egyértelműen megmerevedett Jugoszlávia irányában. Másrészt a két érdekelt, Jugoszlávia és Albánia, miután a közös döntéseket *Sztálin* a leghatározottabban megvétőzta, mindketten a másikat kezdték el csapda felállításával vádolni. A vita során kiderültek mindkét fél pozíciójának gyengéi. Így Albánia gyengéjét jelentette az a tény, hogy katonailag ténylegesen könnyen megszállható volt, viszont a jugoszlávokat őszintén az Albániával való békés egyesülés elképzelése vezette; másrészt Jugoszlávia tényleg nem konzultált a Szovjetunióval, ezt saját jogai csorbításának és az albánok kötelességének tartva, de nem gondolva a lehetséges külpolitikai következményekre.

Hogy *Sztálin* haragját az említett két esemény és a hozzájuk kapcsolható két fő ország – Jugoszlávia és Bulgária – tevékenysége váltotta ki, bizonyítja az is, hogy az 1948. február 10-i moszkvai tanácskozásra csak a jugoszláv és bolgár vezetők kaptak meghívást. A másik két ország – Románia és Albánia – vezetői, bár az említett két eseményben fontos szerepet játszottak, mégsem voltak hivatalosak erre a megbeszélésre, mivel a két esemény motorjai nem ők voltak, s szovjetbarátságuk feltétlen jellege ismert volt. *Sztálin* haragját az is fokozhatta, hogy annak ellenére, hogy az ENSZ egyik határozatában 1947 szeptember–novemberében elítélte Albániát, Jugoszláviát és Bulgáriát ún. görögellenes tevékenységéért, januárban a vád alapjául szolgáló megnyilvánulások folytatódtak. A bolgár vezetőkre is igaz a szovjetbarátság, de *Dimitrov* – akaratán kívül – a szovjet elképzelésekkel ütköző véleményét

fogalmazott meg, míg 1948 elejére a jugoszláv vezetőkben egyre nyíltabban, még ha nem is deklaráltan fogalmazódott meg az önálló út gondolata³⁷, s ez eljutott a szovjet vezetők fülébe is.

A szovjet-jugoszláv-albán viszonyt tovább bonyolította az eredetileg együttműködést célzó vegyes vállalatok létrehozása és szakértők küldése. A jugoszláv politikusok visszaemlékezései és más szerzők szerint is a Szovjetunió volt a felelős a szovjet-jugoszláv és az albán-jugoszláv szakértői viták kiéleződéséért, mondván, hogy a Jugoszláviában dolgozó szovjet szakértők szabad teret és maximális információs szabadságot követeltek maguknak, sőt az is előfordult, hogy *Kononov*, az 1947–48 közt alig működő, majd 1948-tól 1949. augusztus 31-ig már csak formálisan létező JUSPAD igazgatója a jugoszláv hatóságok tudta nélkül akarta 1948 áprilisában egyesíteni a JUSPAD-ot más szovjet vegyesvállalatokkal.³⁸ A jugoszláv vezetés saját szakértőiben jobban bízott, mint a szovjetekben, így ugyanolyan beleszólást követelt számukra, mint amilyen a szovjeteknek megadatott. Az albániai szakértőket illetően *Gyilasz* úgy foglalt állást, hogy a szovjetek provokatív jellegű kérdéseket tettek fel a jugoszláv szakértőknek: minek van szükség jugoszláv-albán vegyesvállalatra, ha szovjet-jugoszláv vegyesvállalat alig van; miért küldenek az albán hadseregbe szakértőket, hisz ott vannak az ő szakértőik (a küldés sorrendje fordított volt, a jugoszláv és az albán hadsereg már a II. világháborúban együttműködött.); miért vállalja Jugoszlávia Albánia fejlesztését szakértők küldésével, amikor maga is fejletlen, és más szakértők segítségére szorul? *Gyilasz* ezt a moszkvai vonal vezetésének, *Enver Hodzsának* az erősödésével, a szovjet befolyás növekedésével és azzal a ténnyel magyarázza, hogy a Szovjetunió fokozatosan át akarta venni Jugoszlávia helyét Albániában. Ez a jugoszlávok számára érthetetlennek és igazságtalannak tűnt, mivel ők voltak az albánok szomszédai, és nekik „kellett” a tervek szerint velük egyesülni.³⁹

A felszínen viszont szinte semmi sem árulkodott arról, hogy valamilyen konfliktus van kibontakozóban. Az erre utaló legkomolyabb jel az idézett *Dimitrov*-nyilatkozat és az arra adott Pravda-válasz volt. A beavatatlanok számára a kibontakozó konfliktus tényei ismeretlenek maradtak, ezért is érte őket villamcsapásként a jugoszláviai szovjet szakértők márciusi visszahívása.

A konfliktus nyílt kirobbanása előtt hívta meg *Sztálin* Szófia és Belgrád legfelsőbb vezetőit Moszkvába. Titó azonban a fenti tények ismeretében bizalmatlan volt, ezért *Kardelj*t küldte el maga helyett, aki az egyik legjobb jugoszláv külügyi szakértőnek számított. A küldöttség másik jugoszláv tagja, *Gyilasz*, a már fentebb ismertetett ok miatt éppen Moszkvában tartózkodott, így ő ott csatlakozott a delegációhoz. Bulgária küldöttségét maga *Dimitrov* vezette.

Az 1948. február 10-i moszkvai *Sztálin–Kardelj–Gyilasz–Dimitrov* találkozáson nemvárt események történtek. *Molotov* azzal nyitotta meg a tárgyalást, hogy komoly nézeteltérések mutatkoznak egyrészt a Szovjetunió, másrészt Jugoszlávia és Bulgária között, amelyek 3 szálon figyelhetők meg: ezek pedig a jugoszláv–bolgár barátsági szerződés, a dimitrovi föderációs elképzelések és Albánia helyzete. A szovjet vádak szerint a bledi jugoszláv–bolgár szerződésről a szovjet kormánynak az újságokból kellett értesülnie – ezt *Kardelj* helyben megcáfolta –; a szovjet vezetők nem tudtak a bolgár–román szerződésről, illetve annak részleteiről – ezt *Kolarov* utasította vissza –; a jugoszlávok nem

tájékoztatták a Szovjetuniót az Albániába rendelt két hadosztályról – ez igaz volt –; a *Dimitrov* által megfogalmazott föderáció helytelen, nem nyugszik történelmi alapokon. Sztálin ehelyett a saját, már ismertetett föderációs tervével állt elő, amely szerint Jugoszláviának először Bulgáriával, utána Albániával kell egyesülnie, Csehszlovákiának Lengyelországgal, míg Magyarországnak Romániával kell föderatív kapcsolatra lépnie.⁴⁰ Ez a felvetés a jugoszlávokat és a bolgárokat egyaránt meglepte, s azóta is igen sokféleképp próbálták magyarázni. *Dedijer* és *Gyilasz* szerint Moszkva uralmi szándékait további lépések is követték volna: Ukrajnát Magyarországgal és Romániával, Belorussziát Csehszlovákiával és Lengyelországgal, a balkáni országokat Oroszországgal akarták egyesíteni – írja *Gyilasz*.⁴¹ *Dedijer* szerint a *Sztálin* által meghirdetett új föderatív egységeknek második lépésben a Szovjetunióhoz kellett volna csatlakozniuk.⁴² Ezeknek a koncepcióknak azonban több ok miatt nincsen hitelük: ezek közül talán a legfontosabb az, hogy nem valósultak meg. Másrészt ezek a vélekedések abból a megítélésből indulnak ki, miszerint a Szovjetunió célja ebben az időszakban valamiféle területszerzés lett volna. Így olyan rövidlátónak ítélik meg a nagyhatalmi politikát folytató szovjet vezetést, mintha az nem látta volna előre ennek a lépésnek a nemzetközi következményeit. Ráadásul nem bukkantunk semmiféle arra utaló *Sztálin*-idézetre, miszerint a szocializmus fenntartása és építése egy országban csak a Szovjetunióhoz való csatlakozás útján érhető el. Hogy esetleg ezek a tervek *Sztálin* fejében megfogalmazódtak, annak a lehetőségét nem zárhatjuk ki, hiszen megfogalmazódtak *Dedijer* és *Gyilasz* fejében is, de realitásuk az adott pillanatban aligha volt.

A jugoszláv történetírás úgy értékeli Sztálin föderációs tervét, mint a Jugoszlávia egységének megtörését célzó elképzelést. Ez azonban nem helytálló nézet; melleleg Bulgáriának a jugoszláv elképzelések szerint semmivel sem lett volna kisebb vesztesége: önálló állam helyett ugyanis tagköztársasággá kellett volna „degradálódnia”. *Kardelj* szerint ugyanis Bulgária a délszláv föderáció hetedik tagköztársasága lett volna.⁴³

*Sztálin*nak a terv felvetésével az volt a célja, hogy a szovjet ellenőrzés a térségben teljessé váljon, azaz a Balkánon minden politikai lépésről előzetesen akart tudni. Meg akarta zabolázni a neki ellentmondó *Dimitrovot* és *Titót*. Föderációs tervével egy stabil érdekzóna kiépítését kívánta elindítani, s biztosítani az adott országok szovjetbarátságát. Egyúttal ekkor határozta el magát nyíltan az általa kilátástalannak tekintett görög polgárháborúba való beavatkozástól. A sztálini elképzelések és a Pravda-cikk közti látszólagos ellentmondás feloldható volt azzal a kitételrel, hogy amennyiben a föderáció létrejöttét a Szovjetunió irányítja, úgy a Pravda által elérendőnek tekintett célokat, a nemzeti függetlenség biztosítását a föderációk nem veszélyeztetik. A Pravda cikke tehát kizárólag a dimitrovi elképzelések megtorpedozására szolgált. Azonban *Sztálint* is érte meglepetés ezen a tárgyaláson. A két küldöttség ugyanis másképp reagált a felhozott vádakkal kapcsolatban. Valószínűleg ez döntötte el a két ország sorsának további alakulását is. A bolgárok ugyanis a sztálinista tradíciók szerint – kisebb magyarázkodásoktól eltekintve – *Dimitrov*val az élen – önkritikát gyakoroltak, elismerve a sztálini elképzelések helyességét. A jugoszlávok viszont szokatlan módon vitába szálltak *Sztálin*nal, s a kulcsfontosságú föderáció kérdésében nem voltak hajlandók a helyszínen

dönteni. Arra hivatkoztak, hogy a föderációra még nem érett meg a idő, ráadásul ilyen fontos kérdésben *Tito* és a pártvezetőség nélkül nem dönthetnek. *Tito* otthon maradása tehát sikeres lépésnek bizonyult. Ez a bizalmatlansági gesztus azonban Moszkva részéről is bizalmatlanságot szült, ezért a jugoszláv döntés megérkezéséig a szovjet-jugoszláv együttműködési tárgyalások is megszakadtak, így például a kereskedelmi tárgyalások 1948. február 22-én. A szovjetek vártak. 1948. február 12-én Kardeljjel aláírtak egy külpolitikai konzultációs kötelezettségről szóló szerződést, amely azonban nem kölcsönös, hanem egyoldalúan csak a jugoszlávokra rótt kötelezettségeket tartalmazott.⁴⁴ A szerződés és a Dimitrovval szembeni sztálini hangnem felháborította a jugoszláv vezetőket. Hazatértük után Kardelj és Gyilasz beszámoltak Titónak, aki március 1-re összehívta a JKP KB ülését.

Közben azonban történt még egy fontos inzultus: február 23-án Tiranában Gagarinov albániai szovjet ügyvivő csak feltételesen volt hajlandó koccintani *Tito* egészségére: „amennyiben annak tevékenysége erősíteni fogja a világ demokratikus frontját”.⁴⁵ Gyergya tiranai jugoszláv nagykövet azonnal értesítette az esetről Belgrádot.

A bolgár pártvezetés 1948 februárjában úgy határozott, hogy a február 10-i tanácskozáson elhangzottaknak megfelelően meg kell gyorsítani a föderáció létrehozását.⁴⁶ Ezek után került sor az 1948. március 1-i JKB KB-ülésre. Az ülésen 4 pont szerepelt: a szovjet-jugoszláv viszony, *Kardelj*ék moszkvai tárgyalásai: az ötéves terv problémái; a hadsereg és a hadiipar kérdései és a föderáció Bulgáriával. Egyhangú vélemény alakult ki arról, hogy a szovjet-jugoszláv kapcsolatok gazdasági és katonai téren egyaránt zsákutcába jutottak, a kereskedelmi tárgyalások megszakítását pedig szovjet katonai nyomásként értékelték. Úgy vélték, hogy a szovjet külpolitika új célja Jugoszlávia megtörése. A KB viszont állást foglalt függetlenségük, szuverenitásuk védelmében, tulajdonképpen úgy, amint azt a Pravda *Dimitrov*nak adott válaszcikke megfogalmazta, csak éppen *Sztálin* elképzeléseivel homlokegyenest ellenkező módon, s a Pravdára való hivatkozás nélkül. A Bulgáriával kötendő föderáció kérdésében is egységes álláspontra helyezkedtek a hozzászólók: a föderáció megvalósítására az adott pillanatban még nem alkalmasak a körülmények. Elhangzott az is, hogy a bolgár párt nagyon megosztott, ideológiájában a jugoszlávokétól jelentősen eltér, Moszkva erős befolyással bír a bolgár pártvezetésre, ráadásul Bulgária szegény ország, még Görögországnak is tartozik jóvátétellel.⁴⁷

A március 1-i ülésnek tehát a tétje a Szovjetunióhoz való viszony, a Szovjetunió elsődlegességének elismerése vagy tagadása, önálló út folytatása lett. A döntés következményei előreláthatatlanok voltak a jugoszláv vezetés számára. Az ülésen a KB egyik tagja – *Zsujovics-Crni* – nem szólalt meg, csak jegyzetelgetett. Az ülés bizalmas döntéseket hozott, így bizonyosra vehető, hogy azokról a szovjet pártot azonnal hivatalosan nem értesítették. A szovjet kormány azonban március 18-án visszahívta katonai tanácsadóit Jugoszláviából, majd március 19-én a polgári szakértőket is. Egyes kutatók szerint *Zsujovics-Crni* márciusi beszámolója nyomán – amikor ismertette *Lavrentyev* belgrádi szovjet nagykövettel a március 1-i döntéseket – határozta el *Sztálin* a szakértők visszahívását. Az első látásra logikusnak tűnő feltételezésnek két tény mond

ellent: egyrészt ilyen lényeges kérdésben *Sztálin* nem cselekedett hivatalos állásfoglalás nélkül, márpedig *Zsujovics* és *Lavrentyev* információi legfeljebb csak sűgásnak, nem pedig hivatalos információknak minősültek. Másrészt, ha *Sztálin* valami régóta tervezett akciót kívánt volna végrehajtani, és *Zsujovics* értesítése jelentette volna a fordulópontot, úgy március 1. után nem kellett volna még 17 napnak eltelnie a szovjet intézkedésig. Moszkvának tehát hivatalos információra volt szüksége, mégpedig leginkább a föderáció kérdésében. *Sztálin* oldaláról az ügynek azért is volt nagy jelentősége, mert az eredetileg közel sem ilyen rendeltetésű délszláv föderáció megvalósulásával a rendíthetetlenül moszkovita bolgár pártvezetés visszafoghatta, közelíthette volna a JKP vezetőit a szovjet elképzelésekhez, a közös állam érdekeire való hivatkozással. Az esetleg még felmerülő pártviták elsimítására pedig kéznél volt a Kominform, hiszen a francia és olasz kommunisták bírálata precedenst teremtett, azaz a későbbiekre nézve lehetővé tette bármely tagpárt kritizálását, másrészt kötelező erejűvé azt az elvárást, hogy a megbíráltak – így a jugoszláv pártvezetésnek is – a „jobbító” szándékú kritikákat feltétel nélkül el kell fogadnia.

Az események azonban nem Moszkva elvárásai szerint alakultak. A kulcsfontosságú kérdésben 1948. március 14-én⁴⁸ a JKP Politikai Irodája „azt az üzenetet küldte Moszkvába és Szófiába, hogy a JKP politikai irodájának megítélése szerint kora lenne még föderációt alakítani, azt további megfontolások tárgyává kell tenni, s meg kell teremteni a jövőbeli szövetség feltételeit.”⁴⁹ A távirat dátuma 1949. március 14., azaz közvetlenül a szakértők visszahívása előtt kelteződött, másrészt hivatalos értesítés, tehát mint hivatkozási alap is felhasználható volt. Ezzel a hivatalos értesítéssel Titóék *Sztálin*nak is világosan tudtára adták, hogy nem hajlandók saját elképzeléseikről lemondani. *Sztálin* így direkt módszerekhez volt kénytelen folyamodni: visszahívta a katonai és polgári szakértőket Jugoszláviából, ami ellen a jugoszlávok jegyzékben tiltakoztak.⁵⁰ Az okként megjelölt szovjet érvek (szovjetellenes megnyilvánulások Jugoszláviában, a szakértőket barátságtalan légkör veszi körül, a jugoszlávok megtagadják az információkat a szovjet szakértőktől) csak ürügyül szolgáltak, és a valóságos tényeket próbálták elleplezni. Világossá vált, hogy a szovjet-jugoszláv kapcsolatok válságba kerültek.

Véleményem szerint tehát a balkáni föderáció kérdése nem pusztán ürügyet jelentett *Sztálin* számára Jugoszlávia függetlenségének felszámolására, hanem éppen fordítva: annak a jelzése volt, hogy a jugoszláv (és rövid ideig a bolgár) külpolitika önálló utakon jár, nem kívánja mindenben a Szovjetunió tanácsait követni. A bolgárok elfogadták az őket ért kritikát, míg a jugoszlávok nem, s ezek után került elő a szovjet külpolitika fegyvertárából a jugoszláv belpolitika és pártpolitika bírálata. A balkáni föderáció 1948. évi felvetése nem eszköz volt tehát, hanem jelzés, s ezáltal ok: a jugoszláv-szovjet viszony megromlásának egyik igen fontos oka, mely a későbbiekben azután az öngazolást és a másik fél csalárd szándékának bizonygatását szolgálta.

Jegyzetek

1. Harcunk az igazságért. Noviszád (Újvidék), Testvériség–Egység 1950. 101–103.
- 2., Georgi Dimitrov: Bulgária a szocializmus útján Bp. Szikra 1949. 106.
- 3., Harcunk az igazságért, 106–107.
- 4., Teherán, Jalta, Potsdam. Bp, 1969, 168.
- 5., Vladimir Dedijer: Izgubljena bitka J. V. Staljina. Beograd, Rad, 1978. 77–86.
u.a. szerző: 1948. Beograd, Rad, 1979. t. I. 31–64.
- 6., Milovan Gyilas: Beszélgetések Sztálinnal. Bp. Magvető, 1989. 127–128.
- 7., Edvard Kardelj: Visszaemlékezések. Újvidék, Fórum 1981. 114–115.
- 8., u. o. 101–103.
- 9., V. Dedijer: Adalékok egy életrajzhoz. J. B. Titó. Noviszád, Magyar Szó, 1953. 420.
- 10., E. Kardelj: id. mű 121–126.
- 11., V. Gyilas: id. mű 117–119.
- 12., u.o. 119.
- 13., utalásként in: Lilly Marcou: A Kominform)Kéziratban) (JATE Dokumentációs és Információs Bázisa)
- 14., Vnjesnjaja Politika Szovjetszkogo Szozjuza. Dok. i mat., 1947. Moszkva, 1952. t. II. 38–39.
Voin Bozsinov: Zastitata na nacionalnata nezavisimoszt na Balgarija, Szófia. BAN, 1984. 218–219.
- 15., Vansna politika na NR Balgarija, Dok. i mat., Szófia, 1970. t. I. 82–87.
- 16., Zsorzseta Grigorova: Balkanszkata politika na szocialiszticseszka Balgarija 1944–70. Szófia, Nauka i Izkusztvo, 1985. 215–216.
- 17., Rabotnicseszko delo 1947. aug. 3.
- 18., M. Gyilas: id. mű 123.
- 19., E. Kardelj: id. mű 109.
- 20., D. Köszev: Titoék, álarc nélkül. Bp. Szikra, 1952. 212.
- 21., Enver Hodzsa: Tito gyarmatosító tervének bukása Albániában, Tartós békéért, népi demokráciáért 1947. aug. 7. 15. (42.) sz. 4–5.
- 22., M. Gyilas: id. mű 127.
- V. Dedijer: Adalékok... 439.
- 23., M. Gyilas: id. mű 131–132.
V. Dedijer: Adalékok... 440.
- 24., M. Gyilas: id. mű 131–135.
V. Dedijer: Adalékok... 440.
- 25., M. Gyilas: id. mű 154.
- 26., V. Dedijer: Adalékok... 449.
- 27., E. Hodzsa: The Titoites, Tirana, 1982, 353–391, 400–401. Réti György: Az Albán Munkapárt nemzetközi kapcsolatainak fő irányai (1941–61) Bp. 1985. 36–37.
- 28., M. Gyilas: id. mű 125–126.

- 29., Gyarmati György: Magyarország és a Duna-föderációs tervek 1945–48. *História*, 1987/4. 20–23.
- 30., V. Dedijer: Adalékok... 443.
- 31., Pravda, 1948. jan. 29.
- 32., V. Dedijer: Adalékok... 444.
- 33., E. Hodzsa: The Titoites 440–446.
Réti György: id. mű 37.
- 34., E. Kardelj: id. mű 132.
- 35., M. Gyilasz: id. mű 157–158.
- 36., V. Dedijer: Novi prilozii za biografiju. J. B. Tito. Beograd, 1984.
t. III. 287, 291, 303.
- 37., M. Gyilasz: id. mű 126–127.
- 38., V. Dedijer: 1948. t. I. 207–219.
- 39., M. Gyilasz: id. mű 123–125.
- 40., V. Dedijer: Adalékok 444–450.
M. Gyilasz: id. mű 157–170.
E. Kardelj: id. mű 127–134.
- 41., M. Gyilasz: id. mű 162.
- 42., V. Dedijer: Izgubljena bitka J. V. Staljina 128–129.
V. Dedijer: 1948. t. I. 184.
- 43., E. Kardelj: id. mű 130–132.
V. Dedijer: 1948. t. I. 175–184.
- 44., E. Kardelj: id. mű 136.
V. Dedijer: Adalékok 451.
- 45., V. Dedijer: u.o. 451–452.
- 46., Georgi Dimitrov: Izbrani proizvedenija. Szófia, 1954. t. II. 360.
- 47., V. Dedijer: u.o.: 453–455.
- 48., G. Dimitrov: u.o. 361.
- 49., E. Kardelj: Visszaemlékezések 137.
G. Dimitrov: u.o. 361.
- 50., V. Dedijer: 1948. t. I. 196–199.

*Zilahi Tibor: The Balkan Precedents of the
Soviet-Yugoslavian Conflict*

Based on the examination of the available primary and secondary sources, the study proposes to outline the correspondences of the Balkan federation plans of the second half of the 1940s and the turns of the Soviet–Yugoslavian relationship.

After the second world war the powerstructure of the Balkan was altered. As a consequence of the agreement on the zones of interest between the allies, most of the region (Bulgaria, Yugoslavia, Albania and Romania) belonged to the Soviet sphere while Greece came under British influence. Due to its war with Germany, Tito's Yugoslavia became the leading country on the Balkan. Even before and after the signing of the Paris peace treaty there were secret discussions of the possibility of a Balkan federation which would have meant the realization of earlier Socialist Democrat hopes now with the lead of Communist dominated governments. There were several variations of the participants; besides the most plausible Bulgarian–Yugoslavian and Bulgarian–Yugoslavian–Albanian federations, the participation of Romania, Czechoslovakia, Poland, Hungary and Greece also appeared in the plans.

The federation, however, endangered the just forming international status quo and thus the great powers firmly opposed it. Soviet foreign policy in particular did not allow any attempts to be made for the realization of these plans as long as they could damage its relationship with its former allies. After the split of the world into two political groups, this consideration no longer influenced Soviet decisions.

Another difficulty was the inability of Yugoslavia and Bulgaria to agree upon the structure of the federation gradually became dominant in the Albanian government.

According to the Titoist stance of Yugoslavian historians, Stalin created the Kominform and forced the Balkan federation to destroy Yugoslavia's independence and the unity of Tito's Communist party. The study argues that it was Yugoslavian foreign policy, independent in certain matters and pursuing aims different from Soviet objectives, that provoked Stalin's anger.

The support for the Greek Revolution and the presence of the Yugoslavian army in Albania could have led to international conflicts – a possibility which was overlooked by the Yugoslavian government. Stalin's decision to eliminate the independent line of foreign policy in his sphere of power was made after the sending of Yugoslavian troops to Albania and after Dimitrov's speech concerning the federation in January 1948. The opportunity for Stalin's interference to accomplish this was the question of federation. The Bulgarian party leaders gave in; the Yugoslavians, however, insisted on their points. Stalin was directing the criticism of the Yugoslavian Communist Party to wider basis, from party to state level.

In the beginning of the debate Yugoslavian leaders realized only the transformation of powers in their own spheres of influence, the weakening of their positions accompanied by a strengthening of those of the Soviets. They sensed the loosening of Soviet–Yugoslavian ties later, from the Moscow visit of Djilas. At that time they were not forcing the federation any more, therefore Stalin’s demand to realize it as soon as possible took them by surprise. After the confrontation they consequently opposed the pro-Komintern offences which criticized Tito and his leadership in both internal and foreign affairs.

The study argues that the purpose of the creation of the Kominform was not to entrap and undermine Yugoslavia. The author expresses his opinion that the issue of the federation originally was not a simple pretext but it was a measure of the Soviet Yugoslavian relationship that inevitably led to its deterioration. Finally the author concludes that the Soviet reaction against Yugoslavia was not provoked by the differing internal policy of the latter but it was evoked by the deliberate and independent Yugoslavian foreign policy that seemed unforgivable from the point of view of the Soviet foreign policy, which, on the other hand, openly demanded unity and its own hegemony.

IV.

Kötetünk képeinek jegyzéke és a képekről szóló tanulmány a 213–217. oldalon található

